ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 37.013.42:378

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-1.12>

З. П. Бондаренко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

В. В. Іваненко

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри східноєвропейської історії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Досліджено теоретичні питання щодо створення умов для формування соціальної зрілої особистості здобувача освіти. Представлено модель формування соціальної зрілості особистості. Акцентовано увагу на перевагах розвивальної функції навчального закладу. Підкреслено, що розвиток здобувача освіти як особистості, як суб'єкта активної освітньої діяльності – найважливіша мета і завдання закладу загальної середньої освіти і може розглядатися як її системоутворювальний компонент. Автори дослідження виходять із того, що педагогічна дефініція «розвиток» розуміється як комплексне завдання, яке включає особистісний та інтелектуальний розвиток. Зазначено, що існують істотні відмінності між первинною і вторинною соціалізацією особистості, тому актуальними питаннями постають ті, що пов'язані з моделлю соціальної зрілості особистості, тобто з моделлю особистісного і соціального її розвитку під час навчання в освітньому закладі.

Розглянуто напрями, форми і методи діяльності закладів освіти, які є партнерами згідно з укладеним договором та взаємною спільною роботою: факультетом психології та спеціальної освіти, Центром соціальних ініціатив і волонтерства, психологічною службою Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара й комунальним закладом освіти «Спеціалізована школа № 67 еколого-економічного профілю» Дніпровської міської ради.

Відзначено, що серед форм роботи щодо формування соціальної зрілості випускника освітнього закладу є ті, що активно сприймаються як учнями школи, так і вчителями закладу: інтерактивні заняття, просвітницькі й психолого-педагогічні тренінги на різні важливі теми навчання і виховання.

Розглянуто матеріали з розроблення й упровадження нових навчальних курсів для повноцінної підготовки здобувачів вищої освіти за фахом «Спеціальна освіта», «Психологія», використовуючи дані педагогічної практики та надання освітніх послуг отримувачам на базі освітнього закладу.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, розвивальне навчання, розвиток особистості, партнерство, волонтерство, спеціальна освіта, заклад вищої освіти, педагог, учитель, дослідницька робота.

Постановка проблеми. Партнерська взаємодія закладу загальної середньої освіти і закладу вищої освіти щодо реалізації високої місії навчання і виховання особистості нового часу спрямована на досягнення загальної мети освітньої системи, загального позитивного результату формування індивідуального життєвого стилю особистості, яка володітиме такими навичками у ХХІ ст., як: базові знання мов, рахування, фінансів, наук, культур; критичне мислення, навички комунікації та спільної взаємодії й співпраці, творчий підхід, навички поведінки у цифровому середовищі. Окрім цих навичок і компетенцій, мають бути

розвинуті особистісні якості: допитливість, ініціативність, завзятість, лідерство, толерантність до ситуації непередбачуваності [4; 6].

Головною метою будь-якої освітньої системи є навчання, виховання і розвиток особистості. Усі елементи освітньої системи належать до процесу взаємодії, тому важливою особливістю їх зв'язку є інтерактивність – взаємна спільна дія, спрямована на досягнення мети навчання, виховання і розвитку особистості. Соціальне становлення особистості не обмежується лише передаванням теоретичних знань про основи наук. Розвиток здобувача освіти у закладі загальної середньої

освіти як особистості й як суб'єкта інтерактивної діяльності обов'язково передбачає: 1) розвиток інтелекту; 2) розвиток емоційної сфери (можна визначити новоутворення особистості на основі двох попередніх пунктів – «емоційна компетентність» чи «емоційний інтелект» (Е.Л. Носенко, 2000 р.)); 3) розвиток стійкості до стресів; 4) розвиток упевненості у собі та самоприйняття; 5) розвиток позитивного ставлення до світу та прийняття інших (Е.Л. Носенко, І.Ф. Аршава, 2010 р.); 6) розвиток самостійності, автономності, толерантності (Т.Л. Лях, 2012 р.); 7) розвиток мотивації самоактуалізації, самовдосконалення [1; 3; 8; 10]. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що соціальне становлення або соціалізація особистості – це процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, процес, що пов'язаний зі спілкуванням та спільною діяльністю людей (Т.Ф. Алексеєнко, 2007 р.). Зазначимо, що людина виступає не просто об'єктом соціальних впливів, вона, перш за все, є суб'єктом соціального розвитку, а також активним суб'єктом саморозвитку, у тому числі й самовиховання.

Існують істотні відмінності між первинною і вторинною соціалізацією особистості, тому актуальними питаннями постають ті, що пов'язані з моделлю соціальної зрілості особистості, тобто з моделлю особистісного і соціального її розвитку, під час навчання в освітньому закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Із наукових теорій відомо, що неможливо дати повну характеристику моделі соціальної зрілості особистості, але можна виокремити чотири компоненти особистісної зрілості, так звані базові, фундаментальні, навколо яких групується багато інших. Відповідно до теорії «четвіркової» множинності компонентів соціальної зрілості, на думку Н.В. Бордовської і А.О. Реана, такими можуть бути, по-перше, *відповідальність*, по-друге, *терпимість*, по-третє, *саморозвиток*, і четвертим інтегративним компонентом, що охоплює всі попередні та водночас присутній у кожному з них, є *позитивне мислення, позитивне ставлення до світу*, яке визначає окремий напрям дослідження (І.Ф. Аршава, Е.Л. Носенко, 2010 р.) [6; 7].

Під час розроблення моделі соціальної зрілості особистості нами взято до уваги, що аналіз даних різних експериментальних досліджень дає змогу констатувати, що інтернальність (або домінуюча тенденція особистої відповідальності) корелює із соціальною зрілістю та просоціальною поведінкою. Екстернальність, навпаки, кореляційно пов'язана з недостатньою соціальною зрілістю, а за певних умов є чинником ризику асоціальної поведінки. Соціальна зрілість та її складник – відповідальність – формується лише в адекватній діяльності [3, с. 178]. Формування відповідальності тісно пов'язане з розвитком автономності

особистості та забезпеченням свободи прийняття рішень стосовно себе. Сучасний освітній заклад відійшов від такого підходу, коли розвитку автономності приділяється недостатня увага, що виражається у гіперопіці як у родині, так і в закладі загальної середньої освіти. Виходимо з того, що потреба в саморозвиткові (процес збагачення діяльнісних здібностей та особистісних якостей людини у ході різноманітних видів її доцільної діяльності, основою чого слугує засвоєння соціального досвіду і досягнень культури, втілених у реаліях, що використовуються у тій чи іншій діяльності [9, с. 250]), самоактуалізації (психологічний термін на означення повного розкриття особистісного потенціалу [9, с. 248]) є базовими складниками зрілої особистості. Зазначимо, що ідея саморозвитку, самоактуалізації особистості є основною і значущою для багатьох сучасних концепцій про людину (К.А. Абульханова-Славська, Т.Ф. Алексеєнко, О.В. Безпалько, І.Д. Бех, А.В. Брушлінський, І.Д. Зверева, В.П. Зінченко, Ю.М. Кулюткін, А. Маслоу, А.В. Мудрик, К. Роджерс, Г.С. Сухобська, Т.І. Сущенко, Л.В. Тарасов, С.Я. Харченко та ін.).

Мета статті. Метою дослідження є теоретичне розроблення питання соціальної зрілості особистості для створення відповідної дослідницької моделі на засадах партнерської взаємодії в умовах комунального закладу освіти «Спеціалізована школа № 67 еколого-економічного профілю» Дніпровської міської ради (далі – КЗО «Спеціалізована школа № 67» ДМР») м. Дніпра й закладом вищої освіти – Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара. Відзначимо, що проблематикою соціальної зрілості особистості займаються нині представники різних наукових шкіл, напрямів, об'єднань. А для такої досить нової галузі людинознавства, як акмеологія (розділ психології розвитку, який досліджує закономірності й механізми, що забезпечують можливість досягнення найвищого рівня (акме) індивідуального розвитку), це стержньова проблема. У центрі уваги цієї науки – процес і результат досягнення людиною вершин як індивідом, особистістю, суб'єктом діяльності (у т. ч. і професійної) та індивідуальністю. У межах однієї парадигми проблема соціальної зрілості може розглядатися на рівнях індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності. Можна говорити і про застосування іншої системи понять, розуміючи інтелектуальну, емоційну та особистісну зрілість. На думку дослідників Н.В. Бордовської, А.О. Реана, А.В. Мудрика, найбільш складним і не дослідженим з усіх аспектів зрілості якраз і є особистісна зрілість та модель соціальної зрілості особистості [3, с. 176].

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, якісному розв'язанню освітньої мети навчального

закладу можуть сприяти розроблення й утілення в практику його діяльності моделі формування соціальної зрілості особистості. Особливо слушною є названа думка у контексті розвивальної функції освітнього закладу. Розвиток здобувача освіти як особистості, як суб'єкта активної діяльності – найважливіша мета і завдання закладу загальної середньої освіти і може розглядатися як системоутворювальний її компонент. Ми виходимо з того, що поняття «розвиток» розуміємо як комплексне завдання, яке включає особистісний та інтелектуальний розвиток. Цим самим ми змінили погляд на поняття розвитку у такій послідовності: розвиток – навчання – виховання. Дидактичний складник нами розглядається як засіб для розвитку особистості здобувача освіти. Розуміємо, що орієнтація на розвиток учня як особистості, як індивідуальності й як активного суб'єкта діяльності може бути реалізована лише на основі побудови відповідної стратегії діяльності вчителя, у цілому педагогічного колективу, що створюють відповідні умови для самореалізації творчого потенціалу здобувачів освіти в системі їх взаємодії з іншими суб'єктами спілкування та підготовки соціально зрілої особистості, що є новим напрямом в акмеологічній діяльності закладу загальної середньої освіти.

Щодо розроблення питання соціальної зрілості особистості, то відзначимо активну роль чинників, які сприяють стимулюванню ініціативи, творчості, інноваційної діяльності, розвитку критичного мислення. Важливу роль відіграє той факт, що сучасний заклад освіти сам вибудовує свої конструктивні зв'язки з багатьма соціальними партнерами. Це державні й громадські організації, серед яких – класичний Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, який у 2018 р. відзначив своє сторіччя, Український фонд «Благополуччя дітей» (попередня назва – Християнський дитячий фонд), Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», Центр соціальних ініціатив і волонтерства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара [5; 6], Благодійний фонд «Ангел дитинства», Благодійний фонд «За майбутнє України», громадські організації «Хто, як не я?», «Два береги» та ін., які сприяють упровадженню в практику роботи педагогічного та учнівського колективів нових соціально-педагогічних технологій. Так, завдяки успішній співпраці закладу загальної середньої освіти з ХДФ у рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді», метою якого є поліпшення якості соціальних послуг сім'ям у громаді шляхом удосконалення професійного рівня фахівців і впровадження інновацій у соціально-педагогічну роботу, на базі комунального закладу освіти спеціалізованої школи № 67 еколого-економічного профілю м. Дніпра (директор –

Т.М. Ковальова) із 2003 р. успішно реалізується дослідницька модель «Школа як осередок соціально-педагогічної роботи з дітьми та батьками у мікрорайоні».

Колективом авторів дослідницької моделі розроблено та запропоновано нові підходи до розуміння проблеми психолого-педагогічного навчання на базі закладу загальної середньої освіти батьків та їх сприятливого позитивного впливу на дітей, психолого-педагогічного та волонтерського супроводу процесу адаптації майбутніх першокласників та учнів початкових класів до навчання в освітньому закладі, утілення відповідної навчально-розвивальної методики й інноваційної технології щодо поступового формування навичок життєвої і соціальної компетентності, набуття навичок, необхідних для виживання у цифрову епоху [4], що й було запроваджено в рамках моделі [2], де завданнями є підвищення рівня батьківської компетентності з питань розвитку та виховання дітей у сім'ї, популяризація засад усвідомленого батьківства у громаді, соціалізація особистості в нових умовах взаємодії й співпраці тощо.

Психологічною службою закладу загальної середньої освіти були вироблені принципи педагогічної взаємодії у колективі закладу, які й сьогодні мають такий вигляд: *гуманістична спрямованість; пріоритетність* феноменологічного характеру *педагогічної діяльності над технологічним; творчість* як сутність педагогічної діяльності; аналіз особливостей історичних процесів розвитку суспільства та *врахування* їхніх практичних результатів; *випереджальний характер педагогічної діяльності; рівність у спілкуванні та партнерство* в сумісній діяльності; *психотерапевтичний* характер педагогічної взаємодії; *позитивне емоційне забарвлення міжособистісного спілкування та багатоаспектної педагогічної діяльності, толерантність в умовах дистанційного навчання* тощо.

Із утілених видів діяльності особливо відзначаємо ті, що сприяють ефективній підготовці дітей дошкільного віку до навчання у початковій школі за умови впровадження НУШ та підготовці їхніх батьків до нового етапу в житті дитини – адаптації до закладу загальної середньої освіти, до активного навчання у новому освітньому закладі. Популярними стали розвивальні заняття з майбутніми першокласниками, які проводилися не лише педагогами і практичними психологами закладу загальної середньої освіти, а й здобувачами вищої освіти факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара – волонтерами Центру соціальних ініціатив і волонтерства ДНУ.

Зазначаємо, що інноваційність запровадженої дослідницької моделі в умовах партнерської взаємодії «заклад загальної середньої освіти – заклад

вищої освіти» полягає у тому, що провідною формою надання консультаційних послуг для батьків є інтерактивні семінари, просвітницькі тренінги, міні-лекції з вікової та педагогічної психології, соціальної педагогіки та круглі столи, анкетування батьків, учасників семінарів-тренінгів дослідницької моделі, а для учнів – тренінги-семінари, мозкові штурми, синектика (метод колективної творчої діяльності, заснований на цілеспрямованому використанні інтуїтивно-образного і метафоричного мислення учасників діяльності), кейс-заняття, доброчинні акції, квести (пригодницькі ігри), організація та проведення ігрових для дітей за місцем проживання під час шкільних канікул, зустрічі з харизматичними особистостями, наприклад із членом міжнародної Федерації соціальних працівників пані Елен Муравйовою-Апостол, професором Біллом Райном та ін. Учасники минулих зустрічей і донині пригадують ці миттєвості.

Заслужують на увагу нові форми партнерської взаємодії, що виникли останнім часом. Це відповідна волонтерська робота з попередження гаджетозалежності серед учнів закладу загальної середньої освіти. Центр соціальних ініціатив і волонтерства ДНУ імені Олеся Гончара спільно з Дніпропетровською обласною благодійною організацією «Ангел дитинства» (голова – Наталія Алексєєва) створили акцію «Жити реально – жити здорово», метою якої був аналіз ставлення здобувачів освіти різного віку до гаджетів та визначення рівня їхньої залежності від них. Зацікавившись і заручившись підтримкою міського управління освіти та науки, волонтери на чолі з керівником Центру запропонували закладам освіти міста Дніпра провести заходи щодо зменшення негативного впливу гаджетів на дітей. У закладах загальної середньої освіти (серед яких і СШ № 67), які виявили бажання взяти участь в акції, були проведені просвітницькі заходи протягом двох місяців, де волонтери ДНУ навчали учнівський актив шкільним правилам користування гаджетами та ефективним діям щодо позбавлення залежності від них. Учніський актив же, своєю чергою, після завершення курсу корекційно-розвивальних тренінгів від волонтерів повинен був навчати молодших школярів. Була використана свого роду освітня соціально-педагогічна технологія «Навчання ровесників ровесниками», яка, до речі, вперше з'явилася у місті Дніпрі у 1992 р., активними учасниками якої були й учні цього закладу загальної середньої освіти (тодішній директор закладу загальної середньої освіти – К.Я. Лук'янова). Символічним є той факт, що ця технологія знову відродилася й має змістовне продовження нині у багатьох закладах освіти, а також у цій самій школі.

Таким чином, були охоплені учні-активісти 8-х і 10-х класів та 3-х і 7-х класів, діяльність яких ретельно відслідковувалася й аналізувалася

волонтерами університету. Після проведення превентивної роботи зі школярами було організоване діагностичне опитування учасників акції. Для цього студенти-волонтери факультету психології та спеціальної освіти Станіслав Брижак і Анна Дяченко розробили спеціальну анкету для з'ясування отриманих даних щодо гаджетозалежності учнів та їхньої участі в реальному шкільному житті, активній діяльності, багатосторонньому спілкуванні тощо.

Аналізуючи отримані дані з авторських анкет, відзначено, що для дітей 7-х класів характерне те, що віртуальний світ для них став не таким актуальним, як раніше, вони все частіше спілкуються та взаємодіють у реальному світі, а не в гаджетах, й успішно засвоїли деякі правила мобільного етикету, почали надавати перевагу реальним іграм, аніж віртуальним, й живому спілкуванню, ніж SMS або соціальним мережам. Із учнями 3-х класів схожа ситуація – є покращення: деякі діти визнали, що тепер у навчанні вони можуть обходитися без гаджетів та Інтернету або ж уміти керувати собою в обмеженні часу використання гаджетів тощо. Такі результати є показовими і свідчать про необхідність займатися цим питанням, оскільки ця проблема є вельми актуальною в сучасному суспільстві й її ігнорування може призвести до погіршення здоров'я та психічного розвитку майбутнього покоління. Студенти-волонтери планують незабаром продовжити другий етап благодійної акції, бо процес наростання залежності від віртуального світу та гаджетів є зворотним і потребує постійної корекції. Необхідні знання, уміння та практичні навички здобувачі вищої освіти здобувають на лекційних та семінарських заняттях, тренінгах, які є практикоорієнтованими.

Висновки і пропозиції. Ідея надання соціально-педагогічних послуг батькам та учням навчального закладу у співпраці з вищою школою виявилася вельми корисною, а форма втілення ідеї є дуже привабливою та орієнтованою на конкретні запити членів громади; послуги, що були надані учасникам педагогічного процесу, виявилися корисними для них та є тими, що сприяють виробленню важливих навичок адекватної поведінки у цифровому просторі. Щодо практичної значущості роботи моделі: підвищується рівень поінформованості членів громади стосовно успішного розв'язання проблем дітей, сім'ї у мікрорайоні; здійснюється поступова популяризація діяльності моделі в умовах своєї громади та інших громад; усвідомлюються батьками нові інтерактивні форми роботи з дітьми, які знаходять позитивний відгук та використання на практиці; студенти-волонтери набувають професійних навичок у спілкуванні та взаємодії з дітьми, в ігровій діяльності з ними. Можна стверджувати, що модель «Школа як осередок соціально-педагогічної роботи з дітьми

та батьками у мікрорайоні» як одна з форм партнерської взаємодії [2] викликала певний позитивний резонанс серед громадськості мікрорайону, свідченням чого стало впровадження тренінгів для батьків і педагогів у систему виховної роботи інших навчальних закладів. І хоча минуло більше десяти років із моменту започаткування діяльності дослідницької моделі, зміст і форми роботи є такими самими цікавими, як і раніше, а модель стала ще актуальнішою та набула великої практичної популярності.

Для студентів-волонтерів – майбутніх фахівців освітньої сфери це ще одна можливість професійного та особистісного становлення, прояву самореалізації та самовдосконалення [2; 5; 6; 10]. Тому завдання організації партнерського співробітництва, розроблення та впровадження моделі соціального та особистісного становлення учнівської і студентської молоді є вкрай важливими сьогодні, особливо в період процесу євроінтеграції та вдосконалення освітньої системи українського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Алексєєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики науково-методичний посібник. Київ : Пед. думка, 2007. 152 с.
2. Бондаренко З.П., Лазаренко В.І. Модель соціально-педагогічної роботи з дітьми та батьками в громаді. *Матеріали X наукової регіональної конференції «Євронаука» та X–XI сесій Малої Академії наук Криворізької філії Європейського університету*. 2007. Вип. 4. С. 145–153.
3. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 304 с.
4. Гриффин П. Школам нужны аналитики. URL: <http://novznania.ru/2015/10/школам-нужны-аналитики/>.
5. Іваненко В.В., Бондаренко З.П. Волонтерство як фактор соціального та професійного становлення студентів класичного університету. *Філософсько-гуманітарні читання* / відпов. ред. О.В. Добридень. Дніпро : ДЗ «ДМА», 2015. С. 6–13.
6. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навчально-методичний посібник / З.П. Бондаренко та ін. ; за ред. Т.Л. Лях. Київ : Версо-04, 2012. 288 с.
7. Носенко Е.Л., Аршава І.Ф. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості : підручник. Дніпропетровськ : ДНУ. 2010. 264 с.
8. Носенко Е.Л. Емоційна розумність як детермінанта успішної життєдіяльності людини і шляхи її операціоналізації. *Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія*. 2000. Вип. 6. С. 3–7.
9. Словарь по социальной педагогике : учебное пособие / авт.-сост. Л.В. Мардахаев. Москва : Академия, 2016. 368 с.
10. Кияниця З.П., Петрович Ж.В. Соціальна робота з уразливими сім'ями та дітьми : посібник : у 2-х ч. Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Bondarenko Z., Ivanenko V. Partnership interaction of educational institutions as a determinant of social development of personality of students

Theoretical questions concerning creation of conditions for formation of the social mature personality of the student. Presented the model of formation of social maturity of the person. Emphasis on the benefits of the developmental function of the educational institution. It should be emphasized that the development of the applicant as a person, as a subject of active educational activity - the most important goal and objectives of general secondary education, and can be considered as a system-forming component. The authors of the study assume that the pedagogical definition of «development» is understood by them as a complex task that includes personal and intellectual development. It should be noted that there are significant differences between the primary and secondary socialization of the person, so the relevant issues are those related to the model of social maturity of the person, that is the model of personal and social development during education in an educational institution.

Considered the directions, forms and methods of activity of educational institutions which are partners according to the concluded agreement and mutual joint work: Faculty of Psychology and Special Education, Center of Social Initiatives and Volunteering, Psychological Service of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University and the Dnipropetrovsk City Council Specialized Educational Institution «Specialized School № 67 of Ecological and Economic Profile».

It should be noted that among the forms of work on the formation of social maturity of the graduate are those that are actively perceived by both school students and teachers: interactive classes, educational and psychological-pedagogical training on various important topics of education and upbringing.

Considered the materials on development and introduction of new educational courses for full-fledged preparation of applicants of higher education on a specialty «Special education», «Psychology», using experience of pedagogical practice and rendering of educational services to recipients on the basis of educational institution.

Key words: *institution of general secondary education, developmental education, personal development, partnership, volunteering, special education, institution of higher education, educator, teacher, research work.*